

From Traditional Wisdom and Philosophy in Pulpit Art to the Creation of Contemporary Space Design

ภูมิปัญญาและปรัชญาในศิลปกรรมธรรมาสันสู่การสร้างสรรค์ผลงานออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย

Arnuphap Chantharamporn*

Phuvanart Rattanaungsikul

อานุภาพ จันทรัมพร

ภูวนาท รัตนรังสิกุล

Faculty of Decorative Art, Silpakorn University, Thailand

Corresponding author*

e-mail: chantharamporn_a@su.ac.th

Received 21-01-2022

Revised 01-09-2022

Accepted 01-09-2022

Abstract

The research project aims to study the traditional wisdom and philosophy, and apply them to modern-day usage. Pulpit art has lost its popularity. The lack of understanding and conservation, which need to take the pulpit's changing function into account, motivated the idea to create a contemporary space design from a study. The hypothesis for this research was that the traditional wisdom of the creation of the pulpit art in the past could be deciphered and could be further developed into a design with an outcome that could be explained. The essence of pulpit art that was studied and developed was its space and design in the changing context. The study began with a comparison of the pattern developments in different historical periods and geographical regions. Observation and interviews with the people involved with the pulpit's modern-day usage were conducted. The focus was on the use of space and the human behaviors related to Buddhist rituals. Therefore, the study obtained not only the traditional wisdom and philosophy that determined the design guidelines for complete aesthetic, but also the effective usage that aligned with the beliefs and ideas of the local community. This methodology was used to determine the design of contemporary space. An experiment was undertaken with creative installations in different non-religious spaces following the concept of contemporary society. The philosophical conclusion obtained from the experiment was that in order to continue the development of the essence of the modern pulpit art, the creation of the art must be modified to be more in line with the idea and the feelings of the public, and must discard the idea of traditional social classes.

Keywords: pulpit art, design, contemporary space

บทคัดย่อ

ธรรมาสัน เป็นศิลปกรรมที่ถือเป็นเครื่องใช้ที่มีความพิเศษ ที่ประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นสำหรับพระสงฆ์ใช้ขึ้นนั่งเทศน์ หรืออาจตีความได้ว่า ที่นั่งของพระสงฆ์สำหรับการเทศน์แสดงธรรม ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความวิจิตรประณีตบรรจง มีการใช้องค์ความรู้ทางการออกแบบในการถ่ายทอดความงาม การจัดการพื้นที่เพื่อการใช้งานที่มีประสิทธิภาพ ไม่เพียงเท่านั้นยังซ่อนสัญลักษณ์หรือการแสดง ความหมายทางคติความเชื่อ คติธรรม ปรัชญาและแนวความคิดในการสร้างสรรค์ไว้ ขณะเดียวกันก็นำความรู้สึกละเอียดให้เกิดความน่าเคารพ ความศักดิ์สิทธิ์ และพลังอำนาจ ธรรมาสันมีพัฒนาการสืบเนื่องยาวนานหลายร้อยปี สะท้อนความรู้

ภูมิปัญญาช่าง และความสามารถในการสร้างสรรค์สนิยมเฉพาะกลุ่มชน ผสมผสานความรู้เรื่องในพระพุทธศาสนาของแต่ละท้องถิ่น ธรรมาสันพัฒนาถึงขีดสุดในรูปแบบของอาคารยอดหลังคาสูงขนาดเล็กติดตั้งอยู่ในศาลาการเปรียญ แม้ความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังมีสืบเนื่องถึงปัจจุบันแต่การใช้สอยที่ลดลงอย่างต่อเนื่องนำมาสู่ปัญหาการละทิ้งศิลปกรรมธรรมาสัน การขาดการอนุรักษ์และการเก็บรักษาในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นประเด็นซึ่งควรหยิบยกมาวิเคราะห์ อธิบาย ปรับปรุง ปรับใช้ และประยุกต์ให้เข้ากับบริบทในปัจจุบัน ด้วยการวิเคราะห์ถอดรหัสด้านภูมิปัญญาและปรัชญาในศิลปกรรมธรรมาสันจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาและนำมาทดลองสร้างสรรค์ผลงานที่สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งไม่ต้องจำกัดอยู่แต่ในพื้นที่ของอารามอย่างเดิมเท่านั้น การปรับเปลี่ยนถอดองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้สู่การสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการและวิถีชีวิตใหม่ของสังคมปัจจุบันจึงเป็นส่วนช่วยให้ปรัชญาทางศาสนาได้สืบทอดแสดงออกในพื้นที่สาธารณะได้อย่างดีและเหมาะสม

คำสำคัญ: ศิลปกรรมธรรมาสัน การออกแบบ พื้นที่ร่วมสมัย

บทนำ

ศิลปกรรมธรรมาสันของไทยในสมัยโบราณปรากฏเป็นหลักฐานการใช้สอย การสร้างสรรค์ อันเป็นความนิยม โดยมีพัฒนาการจากการใช้แท่นที่นั่งเพื่อแสดงธรรมโดยปกติธรรมดา ผสมผสานคติความเชื่อทางศาสนาเป็นศิลปกรรมและเครื่องใช้ที่วิจิตรบรรจง งดงาม ประดับประดาอย่างอลังการณ สิ่งเหล่านี้เป็นพัฒนาการของการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและการใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างมีผลต่อความรู้สึกเพื่อสร้างหรือตอบสนองต่อการใช้งาน ในการสวด การเทศน์ หรือพิธีกรรมใดๆในพระพุทธศาสนา ศิลปกรรมธรรมาสันที่พัฒนาการไปจนถึงความสมบูรณ์ขีดสุดจะมีลักษณะกึ่งเป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก (Nor Na Paknam, 2000) กล่าวคือ มีลักษณะเป็นที่นั่งแสดงธรรม มีโครงสร้างเสา บันได และยอดหลังคา โดยเอาแนวคิดการทำปราสาทหรือยอดวิมานมาใช้ ติดตั้งวางอยู่กลางพื้นที่หรือค่อนไปทางบริเวณด้านหลังของอาคาร มีพื้นที่ว่างโดยรอบ ความงามจากความสมบูรณ์หรือกลมกลืน ในการออกแบบทรวดทรง การประดับประดา การลงรักปิดทองประดับกระจกหรือทาสีสร้างความโดดเด่นอย่างเข้มข้นในพื้นที่อันกำหนดให้ศิลปกรรมธรรมาสันที่ติดตั้งอยู่นั้นเป็นประธานโดดเด่นอย่างสำคัญ ดังนั้นเราจึงเห็นได้ว่าการออกแบบศิลปกรรมธรรมาสันให้สามารถใช้งานได้อย่างสมบูรณ์ จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบแวดล้อมหลายประการ มิใช่แต่เฉพาะตัวศิลปกรรมธรรมาสันเท่านั้น พื้นที่อาณาบริเวณที่กำหนด จึงถูกออกแบบ จัดสรร จัดวางให้กิจกรรมการแสดงธรรมสะท้อนความรู้สึกต่อการใช้พื้นที่ อันตั้งแต่เริ่มเข้าสู่พื้นที่แห่งธรรมาสันคือพื้นที่แห่งการแสดงธรรม โดยส่วนใหญ่เราจะพบว่าติดตั้งหรือวางอยู่ในศาลาการเปรียญประจำอารามดังภาพประกอบที่ 1 ซึ่งเป็นของเขตที่ปิดล้อมอย่างเฉพาะใช้งานเพื่อเป็นกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น เราจะพบเห็นการจัดการวางพื้นที่สำหรับพระพุทธรูปและเครื่องสักการะบูชา พื้นที่อาสนะที่ทำไว้เฉพาะสำหรับพระสงฆ์และพื้นที่สำหรับพุทธศาสนิกชนได้เข้ามาใช้ประกอบกิจกรรม พื้นที่ของศิลปกรรมธรรมาสันอันได้ติดตั้งเป็นจุดสำคัญที่สุดให้พระสงฆ์ได้ขึ้นเทศนาธรรม สิ่งที่เกี่ยวข้องอันเป็นบริบทของพื้นที่ทั้งหมดในศาลาการเปรียญหรือพื้นที่ติดตั้งศิลปกรรมธรรมาสัน คือการจัดการพื้นที่อันแสดงสถานะความสำคัญที่แตกต่างกัน หากเราวิเคราะห์ลักษณะโดยรวมของธรรมาสันยอดหรือธรรมาสันทรงบุษบกจะพบเห็นองค์ประกอบสามส่วนที่สำคัญ นั่นคือ ฐานและบันได ส่วนเรือนที่นั่ง และยอดหลังคา (Macharoen, 1977) โดยสามส่วนสำคัญนี้ถูกกำหนดให้ควบคุมทรวดทรงอยู่ในแนวตั้งเหมือนเป็นอาคารขนาดเล็กในพื้นที่อาคารขนาดใหญ่อีกทีหนึ่ง มวลปริมาตรของรูปทรงที่ล้อมพระสงฆ์ผู้ขึ้นเทศน์ใช้ทั้งด้านล่างและด้านบนเป็นการเน้นความสำคัญและความน่าสนใจต้องจับจ้องอย่างเต็มที่ ผสานกับการให้รายละเอียดของศิลปกรรมธรรมาสันแบบประเพณีที่เน้นการประดับประดาและลักษณะเชิงชั้นมากมายยังแสดงความหมายความเป็นลำดับขั้นด้วยในคราวเดียวกัน ในรายละเอียดนั้นอาจแสดงสัญลักษณ์ทางความเชื่อเข้าไปประกอบ (Fine Arts Department, 1999) จากการใช้ศิลปกรรมธรรมาสันประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น การเทศน์ในงานบุญใหญ่ การเทศน์มหาชาติ เป็นต้น เป็นลักษณะของพิธีกรรมที่เป็นการแสดง จรรโลงความรู้สึกของผู้ใช้ ผู้เห็น ในสุนทรียภาพของพื้นที่ทั้งหมดอันถูกจัดหรือกำหนดไว้แล้วผ่านการออกแบบโดยมีรู้ตัว ยิ่งไปกว่านั้น อาจประดับประดาพื้นที่อาณาบริเวณโดยรอบในวันสำคัญ ด้วยวัสดุ สื่อความหมายประกอบเรื่องด้วยต้นไม้ ผลไม้ ธงทิวต่างๆ (ภาพประกอบที่ 2) เป็นฉากบรรยากาศที่น่าชื่นชมกว่าชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การแสดงออกผ่านรูปแบบพิธีกรรมของการใช้ศิลปกรรมธรรมาสันกับพื้นที่ก็สื่อความนิยมลงไปและหมดสมัยจากการใช้สื่อทางเลือกอื่น ๆ การปรับตัวของการใช้พื้นที่ ในสมัยใหม่

ศิลปกรรมธรรมาสน์จึงอาจไม่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับการแสดงความคิดดีลัทธิหรือความศรัทธาที่สื่อสารกลับไปไม่ได้ตามความต้องการแสดงออกและแนวความคิดเกี่ยวกับระดับชั้นของคน (But'in, 2011) วัฒนธรรมทางสังคมสมัยใหม่ไม่ต้องการสิ่งที่แสดงความแตกต่างกันระหว่างชนชั้น แม้ในทางศาสนาจะไม่สามารถปฏิเสธระดับชั้นของพระสงฆ์กับฆราวาสได้เสียทีเดียวแต่ก็มีความต้องการแสดงความรู้สึกที่ใกล้ชิดกันมากขึ้น ต้องการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกันประกอบกับการใช้สื่อสมัยใหม่ในการเทศน์ เช่น เครื่องขยายเสียง เป็นต้น เป็นเหตุให้พระสงฆ์เองปฏิเสธการใช้ธรรมาสน์ทรงบุษบกอันมีลักษณะการประดับประดาตกแต่งอลังการ การปรับตัวในการสื่อสารให้เข้ากับยุคสมัยจึงทำให้การใช้ศิลปกรรมธรรมาสน์เสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด การละทิ้งการไม่ใช้ การไม่ศึกษาหรือสืบสานต่อเป็นปัญหาด้านการอนุรักษ์ การสร้างความรับรู้ ความเข้าใจหรือการนำไปใช้ ในขณะที่เราจะพบว่า ตัวศิลปกรรมธรรมาสน์เองยังสามารถสะท้อนหรือสื่อสารด้วยตัวเองได้หลายประการที่มีใช้แต่เพียงเรื่องของการใช้สอยเพื่อการแสดงธรรมเพียงอย่างเดียว ยกตัวอย่างเช่น การแสดงความงาม หรือสุนทรีย์ภาพในการออกแบบ ทรวดทรง การใช้วัสดุองค์ประกอบทางศิลปหัตถกรรมและเชิงช่าง การสะท้อนความหมาย รูปแบบสัญลักษณ์ คติความเชื่อที่สัมพันธ์กับบริบทของการใช้พื้นที่ การแสดงวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน กลุ่มชนในแต่ละท้องที่ รสนิยม สกิลช่าง ในศิลปกรรมธรรมาสน์จึงรวบรวมเอาศาสตร์และศิลป์ประกอบกันไว้อยู่หลายแขนงซึ่งหากได้วิเคราะห์องค์ความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์หรือการออกแบบใหม่ก็ย่อมสามารถพัฒนาต่อยอดเพิ่มเติมไปจากปัจจุบันได้อีก แต่ดังที่ทราบดีอยู่แล้ว ศิลปกรรมธรรมาสน์แบบประเพณีมิได้เหมาะสมต่อการใช้หรือสืบสานได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีในบริบทปัจจุบัน การศึกษาศิลปกรรมธรรมาสน์ที่สมบูรณ์หรือประสบผลสำเร็จอย่างดีในอดีตจึงมีใช้ว่าจะมีความมุ่งหมายสร้างสรรค์ศิลปกรรมธรรมาสน์ขึ้นมาใหม่ แต่เน้นการศึกษานำเอาองค์ความรู้ที่วิเคราะห์ได้มาปรับใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบันและสังคมร่วมสมัย

Figure 1 ตัวอย่างของศิลปกรรมธรรมาสน์ในปัจจุบันที่ยังคงพบเห็นได้ในพื้นที่ศาลาการเปรียญ วัดไทร นครปฐม

(Source: Chantharampon, 2019.)

Figure 2 การตกแต่งประดับประดาพื้นที่แสดงธรรม เวลาล้อมธรรมาส์ภายในศาลาการเปรียญ วัดบ่อนูญ เพชรบุรี

(Source: Chantharamporn, 2019)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาและปรัชญาในศิลปกรรมธรรมาส์
2. ถ่ายทอดองค์ความรู้ แนวความคิด คติความเชื่อ การใช้งานในผลงานสร้างสรรค์
3. สร้างสรรค์ผลงานออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยขั้นต้นเกิดจากการทบทวนวรรณกรรมในเอกสารหรือหนังสือตามที่ยกตัวอย่างและได้อธิบายอ้างอิง ที่กล่าวถึงเรื่องของศิลปกรรมธรรมาส์ที่ผ่านมาแล้วแต่ให้ความรู้เกี่ยวกับแบบอย่าง พัฒนาการ และยุคสมัย รูปแบบของศิลปกรรมธรรมาส์ที่ปรากฏหรือรวบรวมไว้ การวิเคราะห์รูปสัญลักษณ์และความหมายคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องในศิลปกรรมธรรมาส์แบบประเพณีได้ค้นคว้าวรรณกรรมทางวิชาการที่สามารถอธิบายหรือวิเคราะห์ศิลปกรรมธรรมาส์ในด้านของแนวความคิดในการสร้างสรรค์ ปรัชญาหรือหลักการ ทฤษฎีในการสร้างสรรค์ รวมทั้งภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่างที่สามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบหรือแบบแผน ได้พบประเด็นและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องอย่างกระจัดกระจายแทรกอยู่ในเอกสารต่าง ๆ เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการเรียบเรียงเพื่อการวิเคราะห์ต่อไป

โดยแยกประเภทของข้อมูลที่รวบรวมไว้ขั้นต้น แยกประเภทของศิลปกรรมธรรมาส์ที่ศึกษาและอธิบายความรู้เบื้องต้นโดยทั่วไปของศิลปกรรมธรรมาส์ คัดกรองข้อมูลส่วนที่จะใช้เป็นประโยชน์หรือหมวดหมู่ในการอธิบายองค์ความรู้แยกเก็บเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวข้องน้อยหรือไม่ตรงประเด็นที่ต้องการศึกษา กำหนดโครงสร้างการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากร (ศิลปกรรมธรรมาส์) แบบเจาะจงเฉพาะเจาะจงจำนวน 70 กลุ่มตัวอย่าง กระจายทั่วทุกภูมิภาคและสถานที่เก็บรักษาหรืออนุรักษ์ศิลปกรรมธรรมาส์ในประเทศไทย ประกอบกับการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสในการใช้พื้นที่และศิลปกรรมธรรมาส์เพื่ออธิบายบริบทของการใช้ ความสำคัญ คุณค่าหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมธรรมาส์นั้นๆ กับพื้นที่หรือชุมชน

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลและบันทึกอย่างละเอียดเกี่ยวกับศิลปกรรมธรรมาส์ในอารามหลาย ๆ แห่ง นอกจากบันทึกข้อมูลภาพและการสัมภาษณ์ยังใช้ข้อมูลจากการสังเกตในศิลปกรรมธรรมาส์แต่ละแห่ง ตั้งแต่ตำแหน่ง ทิศทาง ลักษณะการจัดวาง ขนาด

สัดส่วน ระยะ มุมมอง จดบันทึกและวัดไว้ทั้งศิลปกรรมธรรมชาติและอาณาบริเวณพื้นที่ที่สัมพันธ์กัน สังเกตและบันทึกองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา ความสามารถทางทักษะเชิงช่าง การออกแบบลักษณะพิเศษและข้อนำสังเกตตามลักษณะของสกุลช่าง ความหมายและความคิดเชิงปรัชญา จากความแตกต่างกันของศิลปกรรมธรรมชาติในแต่ละแห่ง โดยเน้นเก็บตัวอย่างศิลปกรรมธรรมชาติในประเพณีที่คงความสมบูรณ์และมีแบบแผนอย่างมาตรฐานเป็นต้นแบบของการเปรียบเทียบดังภาพประกอบที่ 3

เปรียบเทียบข้อมูลและอธิบายความรู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการออกแบบศิลปกรรมธรรมชาติและพื้นที่ วิเคราะห์หลักวิธีวิทยาที่ใช้ในการสร้างสรรค์หรือการสร้างรูปทรงธรรมชาติในแต่ละแห่ง ภูมิปัญญาที่สามารถอธิบายด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ปรัชญาและองค์ความรู้จากการถอดรหัสศิลปกรรมธรรมชาติและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง คัดกรองเอาองค์ความรู้ที่สำคัญมาอธิบายและตั้งเป็นวิธีวิทยาที่จะนำไปใช้สู่การสร้างสรรค์ผลงานออกแบบร่วมสมัยได้

นำวิธีวิทยาหรือหลักการมาออกแบบใหม่ พิจารณาปรับปรุงการใช้หลักวิธีวิทยาเหล่านั้นกับบริบทของพื้นที่ บุคคลที่จะทดลองหรือเลือกใช้ เมื่อสร้างสรรค์ผลงานใช้วิธีการประเมินความพึงพอใจของผู้ชมหรือผู้ใช้จากการสัมภาษณ์ การทำแบบประเมิน

Figure 3 ตัวอย่างการเลือกรูปแบบศิลปกรรมธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้ในการตรวจสอบความแตกต่างกันในสัดส่วนและรายละเอียด ในรูปแบบศิลปะช่างหลวงหรือศิลปะประเพณี ธรรมชาติที่ศาลาการเปรียญ วัดเกาะ เพชรบุรี

(Source: Chantharamporn, 2019)

การวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา

1. ด้านวัสดุในศิลปกรรมธรรมชาติแบบประเพณี

ด้านวัสดุ ในศิลปกรรมธรรมชาติแบบประเพณีเราพบว่าจะมีหลักวิธีการประกอบโครงสร้างไม้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทำตามอย่างกัน หรือสืบทอดการนำไปใช้ โครงสร้างภายในแบบลักษณะเฉพาะของการทำเดือยสลักใหญ่ ต่อเนื่องขึ้นไปเหมาะสมกับการทำโครงสร้างประกอบชั้น ง่าย มั่นคงและได้ผลดี (ภาพประกอบ) ภูมิปัญญาในการใช้โครงสร้างไม้และการประกอบกันนั้น เราจะได้เห็นได้เด่นชัดจากการประกอบรายละเอียดลงไปในทุกสัดส่วน ซึ่งมีลักษณะของการถอดประกอบได้ทั้งหมดรวมทั้งรายละเอียด การเคลื่อนย้ายเข้าไปประกอบหรือติดตั้งในศาลาการเปรียญเป็นภูมิปัญญาในการออกแบบการถอด ประกอบ และการสร้างสลักต่อหลาย ๆ ส่วนแก้ไขปัญหาในการขนย้ายและลดความเสียหายดังภาพประกอบที่ 4

Figure 4 ตัวอย่างการศึกษาเรื่องวัสดุ และภูมิปัญญาในการประกอบโครงสร้างไม้ ภายในธรรมาสน์ วัดสุทธาราม ร้อยเอ็ด
(Source: Chantharamporn, 2019)

2. ด้านการออกแบบศิลปกรรมธรรมาสน์

การใช้งาน การออกแบบศิลปกรรมธรรมาสน์เพื่อการใช้สอยนั้นมียัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้สึกรู้สึกจากการเห็นภาพและการฟังเสียงเทศนาธรรมที่ก้องกังวาล ธรรมาสน์จึงถูกออกแบบให้มีลักษณะของการทำเครื่องปิดล้อม ในพื้นที่อันเฉพาะสำหรับพระสงฆ์ช่วยในการกำหนดเสียงไปในทิศทางที่กำหนดและส่วนช่วยในการการขยายเสียงไปในพื้นที่อันจำกัดด้วย ภูมิปัญญาในการใช้งานลักษณะเช่นนี้หมายถึงการใช้เป็นส่วนช่วยในการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพเป็นความสำคัญและน่าสนใจ

การออกแบบเราได้ค้นพบว่า การออกแบบเพื่อการสร้างความรู้สึกรู้สึกและการส่งเสริมคุณค่าและความรู้สึกในศิลปกรรมธรรมาสน์นั้น มิใช่คิดถึงแต่เพียงการสร้างศิลปวัตถุชิ้นใดชิ้นหนึ่งเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงการสร้างสรรค์ที่ประกอบกับสิ่งแวดล้อมพื้นที่ ทิศทาง ดังนั้นตำแหน่งที่ตั้ง ทิศทาง มุมมอง การใช้งานที่ดีและเหมาะสมกับพื้นที่จึงถูกนำมาวิเคราะห์และคิดคำนึงอย่างมีนัยยะสำคัญของการออกแบบพื้นที่ในแต่ละแห่งและยังใช้ความรู้จากการเรียนหรือศึกษาพัฒนาต่อกันในรูปแบบของสกุลช่างและรูปแบบนิยมที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่น (Arunyanak, 2018) ในความมุ่งหมายอย่างมีประเด็นสำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมธรรมาสน์ในศาลาการเปรียญ คือ หลักสุนทรียภาพ ซึ่งความงามที่มีความมุ่งหมายในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมที่มีจุดสนใจสำคัญและผู้ใช้พื้นที่ต้องให้ความสนใจ ต้องมีความโดดเด่น เป็นสง่า จึงต้องออกแบบลักษณะทรวดทรงและเป็นองค์ประกอบศิลป์ในศิลปกรรม การออกแบบยังสะท้อนถึงความมุ่งหมายให้ตอบสนองสิ่งที่สะท้อนให้เห็นเป็นความคิด โดยมีองค์ความรู้ในภูมิปัญญาของการออกแบบในประเด็นสำคัญ ดังนี้

2.1 ทิศทาง การออกแบบพื้นที่ ในการสร้างความรู้สึกรู้สึกและการใช้งาน

ทิศทาง การออกแบบพื้นที่ ในการสร้างความรู้สึกรู้สึกและการใช้งาน ศิลปกรรมธรรมาสน์จะมีการติดตั้งให้สอดคล้องกับศาลาการเปรียญ ในขณะที่พื้นที่ศาลาการเปรียญเองก็ถูกคำนึงให้เป็นส่วนหนึ่งของศิลปกรรมธรรมาสน์ ดังนั้นทิศทางในการเดินเข้าใช้ การแบ่งพื้นที่หนึ่งของพระสงฆ์แลชมราวาส การจัดวางพื้นที่สำหรับการวางพระพุทธรูปหรือแท่นบูชา รวมทั้งการสร้างลำดับขั้นต่าง ๆ กัน ก็เป็นการสร้างระเบียบเพื่อให้เกิดความงามเป็นฉากที่มองเห็นได้เมื่อใช้พื้นที่ และบ่งบอกสถานะตำแหน่งสะท้อนความคิดทางพระพุทธศาสนา

2.2 สัดส่วน การออกแบบพื้นที่ในการจัดวางตำแหน่งการวางผังและศิลปกรรมธรรมาสน์

สัดส่วนการออกแบบพื้นที่ในการจัดวางตำแหน่งการวางผังและศิลปกรรมธรรมาสน์ใช้แนวคิดการจัดการเรื่องสัดส่วนซ่อนอยู่อย่างมากมาย จากการวิเคราะห์การวางผังของศาลาการเปรียญในหลายแห่ง จะมีลักษณะของการใช้สัดส่วนทองคำ เข้าไปกำหนดเสมอทั้งความกว้างยาวของอาคาร ในทฤษฎีสัดส่วน 5:8 นี้ เป็นหลักวิชาเข้าไปกำกับตำแหน่งการวางของศิลปกรรม

ธรรมาสันโดยตรง แม้ว่าศิลปกรรมธรรมาสันจะถูกรวบรวมตำแหน่งก่อนไปด้านในอาคารเพื่อเปิดพื้นที่บริเวณด้านหน้าให้มากที่สุด แต่ก็ยังมีความมุ่งหมายแสดงพื้นที่ว่างรอบทิศทางและตำแหน่งที่สูงที่สุดในการวางหรือตั้งตามทฤษฎีสัดส่วนทองคำ การใช้ค่าการลดหลั่นหรือการแปรผันของสัดส่วน 1:1.6184 หรือ 5:8 หรือ 2:3 ค่อนข้างใกล้เคียงกันและใช้เป็นหลักการในการกำหนดให้เกิดความงาม ที่ชัดเจนมากคือการกำหนดทรวดทรงตั้งแต่ฐานศิลปกรรมธรรมาสันโดยเฉพาะศิลปกรรมธรรมาสันแบบประเพณี (ภาพประกอบที่ 5) ตั้งแต่ฐานจนถึงชั้นหลังคา ทรงบุษบกนี้ไม่ว่ารายละเอียดต่างกันมากน้อยอย่างไรก็มักถูกกำหนดคุ่มอยู่ในทรวดทรงที่ลดหลั่นกันในส่วน 2:3 ตัวอย่างที่ลดหลั่นกันของลายกระจังค่อนข้างชัดเจน มีสัดส่วนที่ลดลงเป็นสองในสามส่วนจากส่วนที่ใหญ่กว่าก่อนหน้าลงไปเรื่อยดังภาพประกอบที่ 6 แม้แต่ทรงจอมแหที่มีความนิยมใช้ในธรรมาสันทรงบุษบกก็จะได้เห็นว่า มีวิธีการลดหลั่นกันของของสัดส่วนในหลักการเดียวกัน แม้ว่าจะมีความนิยมทำต่อเนื่องกันมาเป็นแบบประเพณีก็ตาม

2.3 กรอบการเห็น การกำหนดการใช้พื้นที่และตำแหน่งของการสัมผัสรับรู้สื่อและศิลปกรรมธรรมาสัน

กรอบการเห็น การกำหนดการใช้พื้นที่และตำแหน่งของการสัมผัสรับรู้สื่อและศิลปกรรมธรรมาสันในศาลาการเปรียญ เป็นพื้นที่แสดงการกำหนดอาณาบริเวณของมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์และเป็นจุดสุดท้ายตาทั้งซ้ายและขวา การออกแบบศิลปกรรมธรรมาสันที่ได้เข้าไปศึกษาตรวจสอบนั้น พบว่าสัดส่วนและขนาดมีความสัมพันธ์กับการมองเห็นและตำแหน่งการนั่งหรือการใช้พื้นที่ อาณาบริเวณพื้นที่รอบ ๆ ธรรมาสันจึงถูกวางเว้นไว้ เป็นที่ว่างที่จะไม่มีการนั่งใกล้ประชิด ขนาดของพื้นที่หรือศาลาการเปรียญจึงกำหนดให้มีความสัมพันธ์กันได้โดยเฉลี่ย กรอบการเห็นมิใช่กำหนดได้อย่างแน่นอน แต่เปลี่ยนไปตามระยะที่ห่างจากศิลปกรรมธรรมาสันกับตำแหน่งที่นั่งอยู่ แต่จะเกิดประโยชน์ต่อการกำหนดตำแหน่งการรับรู้สื่อ การมองเห็นได้ดีเมื่อใช้ประโยชน์จากจุดสิ้นสุดของสายตาซ้ายและขวานั้นมากำหนดพื้นที่ภายในตำแหน่งนั้น ไม่ว่าจะใช้การจัดวางวัตถุประกอบเข้ามา เช่น การจัดวางด้วยการวางกลุ่มสิ่งของการตกแต่งในการเทศน์มหาชาติหรือแม้แต่การใช้เสาร่วมในอาคารเป็นองค์ประกอบหนึ่งของฉากหรือการจัดวางพื้นที่นั้น

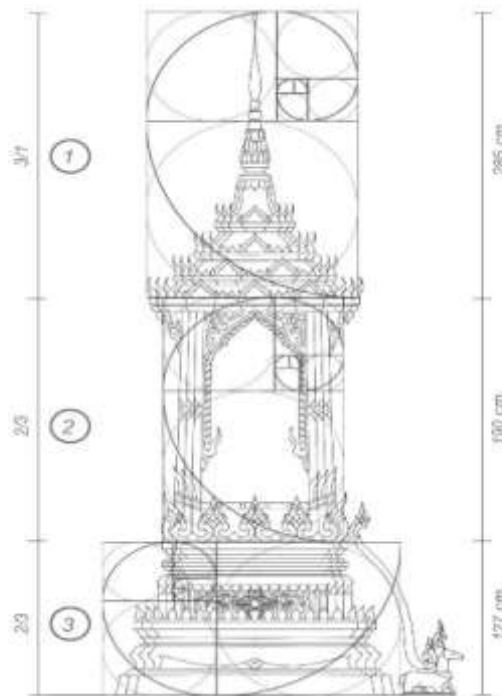

Figure 5 ลายเส้นแสดงใช้ความรู้เรื่องสัดส่วนเพื่อกำหนดการใช้งานและทำให้เกิดความงามที่สมบูรณ์ของศิลปกรรมธรรมาสัน

(Source: Chantharamporn, 2019)

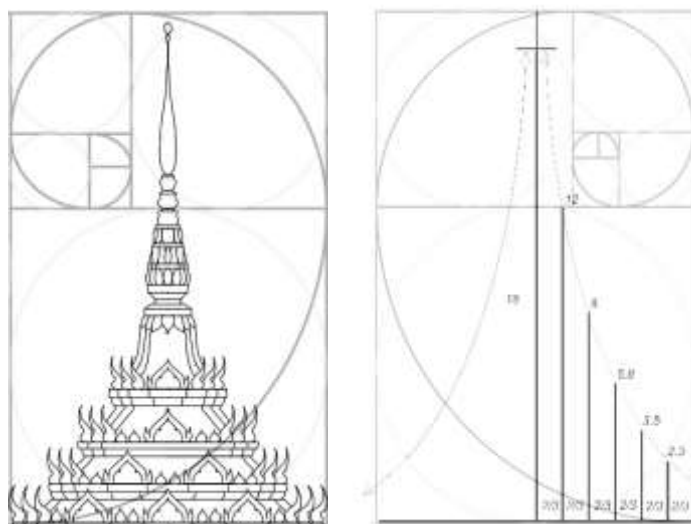

Figure 6 ลายเส้นแสดงการใช้อัตราส่วนในการลดหลั่น 2:3 ประกอบกันในการกำหนดสัดส่วน

(Source: Chantharamporn, 2019)

การวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญา

เราสามารถเห็นแนวคิดในการออกแบบศิลปกรรมธรรมาสน์เพื่อให้สร้างหรือบ่งบอกความรู้สึกได้ จากการเปรียบเทียบศิลปกรรมธรรมาสน์ในหลายที่และหลายภูมิภาค โดยจากลักษณะของผังอาคาร พื้นที่ศาลาการเปรียญ การใช้ประโยชน์จากทิศทางในการเลือกใช้ผังสัดส่วนทองคำ อาจมีเสาตั้งภายในทางเข้าอาคารทางเดียวในผังด้านกว้างของสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะเช่นนี้จะเป็นความต้องการสร้างความคิดหรือความรู้สึกจากระยะความลึกเป็นทิศทางหรือมุมมองหลักที่สำคัญ ระนาบและเส้นที่แวดล้อมสร้างทัศนียภาพพุ่งไปด้านหน้าเพื่อให้รวมสายตาในศิลปกรรมธรรมาสน์เป็นประธาน ก่อนจะพิจารณารูปทรงหรือองค์ประกอบทางศิลปะของศิลปกรรมธรรมาสน์ แนวคิดเช่นนี้เป็นการใช้องค์ประกอบแวดล้อมหรือพื้นที่แสดงความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นแก่นแท้ของพื้นที่สำคัญอย่างที่สุด รูปแบบการจัดเรียงศิลปกรรมธรรมาสน์กับโครงสร้างในทางตั้ง (Vertical Axis) ให้ความรู้สึกถึงความมีพลัง มีสมาธิ อันเป็นแนวคิดในศาสนาที่ผสมผสานการออกแบบเพื่อให้ศาสนิกผู้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่อันต้องสยบยอมต่อความยิ่งใหญ่ ในตัวแทนของพระพุทธศาสนาศิลปกรรมธรรมาสน์แบบประเพณีหรือศิลปกรรมธรรมาสน์ในผังจัดวางในรูปแบบนี้ทั้งหมด

ในขณะที่การวางตำแหน่งศิลปกรรมธรรมาสน์ในภาคเหนืออาจไม่จำเพาะเจาะจงแน่นอน ธรรมาสน์ในภาคอีสานหลายหลังกำหนดการใช้ศิลปกรรมธรรมาสน์ในอาคารแกนนอน (Horizontal Axis) ลักษณะการใช้ผังอาคารด้านยาวเป็นทางเข้าด้านหน้าทิศทาง ระนาบเส้นแกนนอนเมื่อเข้าใช้จะให้ความรู้สึกผ่อนคลายอารมณ์อบอุ่นมากกว่า (Tiptus, 1987) การแบ่งส่วนที่หนึ่งของพระสงฆ์ด้วยระดับอาสนะด้านข้างหรือด้านหลัง แยกบันไดในการขึ้นใช้พื้นที่ ขรรวาสเข้าด้านหน้าพระสงฆ์เข้าด้านข้างหรือด้านหลัง จะพบว่าเป็นการออกแบบการใช้พื้นที่อันสะท้อนความใกล้ชิดไม่เคร่งครัดระเบียบในการวางตำแหน่งหรือการมองเห็นเป็นแนวระดับที่เน้นทัศนียภาพไปที่ศิลปกรรมธรรมาสน์มาก จึงให้ความรู้สึกอบอุ่นเป็นกันเองมากกว่าความศักดิ์สิทธิ์เคร่งครึมอย่างการวางผังโครงสร้างแนวตั้ง

อย่างไรก็ตามตัวศิลปกรรมธรรมาสน์เองและองค์ประกอบในศิลปกรรมธรรมาสน์ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นระดับชั้นสถานะของชั้นอย่างชัดเจน ตัวอย่างในศิลปกรรมธรรมาสน์แบบประเพณีเราจะพบเห็นลักษณะฐานฐานโดยรวมที่ตำแหน่งของพระสงฆ์ที่ขึ้นนั่งเทศน์อยู่ในระดับที่สูงกว่าบุคคลทั่วไป ชั้นอาสนะในศาลาการเปรียญแม้ว่าอยู่สูงกว่าระดับพื้นนั่งของขรรวาสแล้ว ชั้นที่นั่งของธรรมาสน์อยู่ในระดับที่สูงกว่าขึ้นไปอีก คติในการสะท้อนความคิดเรื่องระดับชั้นของผู้คนเป็นหลักปรัชญาที่อธิบายอยู่และสะท้อนอย่างชัดเจนในพื้นที่นี้ด้วยระดับความสูง โดยแท้จริงแล้วการแสดงความคิดเรื่องสถานะชั้นและระดับบุคคลสู่การออกแบบและสร้างสรรค์ศิลปกรรมในพระพุทธศาสนาได้รับแรงบันดาลใจหรือสะท้อนความหมายมาจากคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมี

ลักษณะของการอธิบายจักรวาลวิทยาโดยมีความมุ่งหมายสะท้อนความสำคัญ ความยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนา ความปรารถนาให้มนุษย์กระทำดีและได้อยู่ในภพภูมิ (พื้นที่ต่าง ๆ กัน) ตามกรรมและสถานภาพ (Phitchayaphaibun, 2017)

ในองค์ประกอบศิลป์ของศิลปกรรมธรรมาสน์เองก็ยังสะท้อนรูปสัญลักษณ์ที่แสดงความหมาย ความเชื่อนี้ ผ่านรูปลักษณะของสัตว์ ภาพบุคคล ลวดลาย ตั้งแต่โครงสร้างของชั้นฐานที่ใช้การวางซ้อนกัน การจำลองศิลปกรรมธรรมาสน์แทนแกนเขาพระสุเมรุ ประกอบด้วยสัญลักษณ์ประติมากรรมสัตว์หิมพานต์ รูปเทวดา ลวดลายดอกไม้พรรณไม้อาคารจำลองขนาดเล็ก ศิลปกรรมธรรมาสน์จึงสะท้อนภูมิจักรวาลโดยย่อ (Fine Arts Department, 2018) และเสริมสถานะความยิ่งใหญ่ของผู้ครอบครองพื้นที่บนอาสนะในศิลปกรรมธรรมาสน์นั่นเอง ปรัชญาการแสดงชนชั้นของศิลปกรรมธรรมาสน์ตั้งแต่ระดับของการใช้พื้นที่ในศาลาการเปรียญ ระหว่างฆราวาสกับพระสงฆ์และระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง พระสงฆ์ที่ขึ้นเทศน์ในศิลปกรรมธรรมาสน์นั้นจึงแสดงสถานะที่สำคัญในความคิดทางอุดมคติได้อีก เช่น แสดงสถานะเป็นพระโพธิสัตว์ตามคัมภีร์ไตรภูมิ หรือแสดงสถานะความเป็นภาพแทนของพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ในช่วงระยะเวลาในพิธีนั้น ปรัชญาการแสดงออกให้ยอมรับสถานะแห่งความเป็นระดับชนชั้นย่อมสะท้อนอยู่ในสถาปัตยกรรมไทยประเพณีโดยทั่วไปอย่างเข้าใจได้ไม่ยาก หากแต่ศิลปกรรมธรรมาสน์ยังสะท้อนคติความคิดเป็นศูนย์กลางความสำคัญของทุกสรรพสิ่งในพื้นที่นั้น ระดับความสำคัญในแนวราบคือคติในเรื่องของความเป็นมณฑลนั่นเอง อันเป็นส่วนหนึ่งในคติไตรภูมิที่แสดงในองค์ประกอบ การซ้อนวางชั้นฐาน ในศิลปกรรมธรรมาสน์บางหลังแสดงความเป็นใจกลางความสำคัญที่สุดหรือหมุดหมายสำคัญของพื้นที่นั้นเป็นหลักการแนวความคิดเดียวกับคติพื้นบ้าน (Phunumphon, 2009) ในหลักความเชื่อเรื่องเสาแห่งจิตวิญญาณ แก่นกลางของพื้นที่อันเคยใช้เสาเป็นหมุดหมายของการกำหนดสิ่งสักการบูชา ในศาสนาพื้นถิ่นเดิมที่เรียกว่าศาสนาผี (หรือศาลหรือบ้านผี อันเป็นที่มาความเชื่อเรื่องศาลพระภูมินั่นเอง) เมื่อผสมผสานกับพระพุทธศาสนาจึงเกิดรูปแบบธรรมาสน์เสาเดียวทั่วไปในภาคอีสาน จึงเป็นความเชื่อเรื่องผีในรูปสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาสื่อแนวคิดมีพลังอำนาจลึกลับ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกยำเกรง แม้มิได้แสดงความหมายหรือให้รายละเอียดเรื่องจักรวาลวิทยามากนักแต่การแสดงระดับชั้นที่นั้งอันบาลอยอยู่ในเสาเดียวก็เป็นการอธิบายภูมิภาพที่สูงกว่าสถานะโดยปกติเช่นเดียวกันดังภาพประกอบที่ 7 และ 8

Figure 7 ธรรมาสน์วัดพิจิตรสังฆาราม มุกดาหารธรรมาสน์
ศิลปกรรมธรรมาสน์ที่แสดงคติแบบพื้นบ้านด้วยการใช้เสาเดียวอันมีที่มาจากการความเชื่อพื้นถิ่นเดิม
(Source: Chantharamporn, 2019)

Figure 8 ธรรมาสถ์วัดพระแท่น อุตรธานี ศิลปกรรมแบบพื้นบ้านที่สะท้อนคติความเชื่อพื้นถิ่นผสานเข้ากับพุทธศาสนา จนเกิดลักษณะรูปแบบเฉพาะขึ้น โดยทิศทางและการจัดวางตำแหน่งที่ให้ความรู้สึกใกล้ชิดกับฆราวาส
(Source: Chantharamporn, 2019)

จากความเข้าใจในปัญหาของการศึกษาศิลปกรรมธรรมาสถ์ตั้งแต่แรกเริ่มนั้น ย่อมชัดเจนดีอยู่แล้วว่า ศิลปกรรมธรรมาสถ์ได้รับความนิยมในการใช้สอยได้อย่างดีและเหมาะสมกับปัจจุบัน ความนิยมในการใช้ศิลปกรรมธรรมาสถ์ทรงบุษบกเสื่อมลงและสังคมสมัยใหม่ต้องการเข้าถึงปรัชญาหรือความรู้ในพระพุทธศาสนาที่ไม่มีความซับซ้อน ใกล้ชิด ง่ายต่อความเข้าใจนำไปใช้ได้โดยมิได้ยึดติดอยู่กับรูปแบบพิธีกรรม ศิลปกรรมธรรมาสถ์จึงเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงได้ง่าย ทั้งในบริบททางรูปแบบความหมาย และการใช้สอยในปัจจุบัน เทคโนโลยีการขยายเสียงและสื่อภาพอย่างอื่นที่มีประสิทธิภาพดีกว่าเข้ามาแทนที่ จึงทำให้ธรรมาสถ์หลายหลังถูกละทิ้งไปและพระสงฆ์ก็ใช้ตั้งหรือที่หนึ่งอย่างง่ายเข้ามาแทนที่ดังภาพประกอบที่ 9 รูปแบบของพิธีกรรมถูกปรับมาใช้ในการเทศนาแบบการสาธยาย การอภิปราย การนำเสนออย่างเรียบง่าย เข้ากับสภาวะชีวิตปัจจุบันมากขึ้น ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ ภพภูมิ จักรวาลวิทยาที่พรรณนาตามอย่างวรรณกรรมโบราณไม่ได้อยู่ในความเชื่อของคนปัจจุบันอีกแล้ว ความเชื่อเรื่องของภูตผี พลังอำนาจลึกลับอย่างเข้มข้นก็ลดทอนลงมาก ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่อันใช้ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมย่อมถูกท้าทายในโลกปัจจุบัน อีกทั้งความเชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์มากกว่า ปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์นิยมจึงไม่ถูกส่งเสริม ในการตรงกันข้ามปรัชญาที่เกี่ยวกับมนุษย์นิยมในปัจจุบันสามารถอธิบายให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี รูปแบบพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาจึงถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง และเกิดการตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือมองว่าไม่มีเหตุผลรองรับ สะท้อนความพยายามให้เกิดเป็นสังคมแห่งอุดมปัญญา แต่คตินิยมที่พูดถึงระดับชั้นของบุคคลไม่ว่าโดยกายภาพหรือระดับจิตใจก็ยังแสดงออกอย่างชัดเจนผ่านความคิด การแสดงออกผ่านรูปแบบและเนื้อหา รวมถึงศิลปกรรมในศาสนาด้วย เพราะพระสงฆ์และฆราวาสในปัจจุบันต้องการสื่อสารอย่างเรียบง่าย การแสดงธรรมไม่ต้องการกำหนดเวลาหรือพิธีกรรมที่แน่นอน พื้นที่ในการแสดงธรรมจึงลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ลงไปอย่างมาก จากปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ปรัชญาการกล่าวถึงระดับชั้นของบุคคลจากการพัฒนาความรู้และจิตใจด้วยธรรมะสู่การประพฤติปฏิบัติในสังคมจึงยังสะท้อนอยู่ในสถานะผู้ใช้หรือเข้าใกล้ความรู้ในธรรม

Figure 9 ธรรมาสถูปาสมาโรง เพชรบุรี ศิลปกรรมธรรมาสถูปาแบบประเพณีตามอย่างงานช่างหลวง การออกแบบ การสร้างสรรค์ที่เน้นการสร้าง ความรู้สึกสง่า ศักดิ์สิทธิ์ สูงส่ง อลังการ ในพื้นที่ศาลาการเปรียญ ไม่ได้รับความนิยมใช้แล้วในปัจจุบัน เพียงแต่เก็บรักษาไว้ให้คงสภาพสมบูรณ์เท่านั้น
(Source: Chantharamporn, 2019)

องค์ความรู้ในศิลปกรรมธรรมาสถูปานำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบศิลปกรรมปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องของการตอบสนอง สังคมที่มีหลักปรัชญาแห่งความตระหนักรู้ในสถานะและหน้าที่ หรือพื้นที่ที่ตนอยู่รับรู้ตนเอง (Wongsawan, 1997) พื้นที่นั้น สามารถเปลี่ยนแปลงซึ่งได้ต่างจากพื้นที่อื่นศักดิ์สิทธิ์ในอดีตตามหลักคตินิยมในจักรวาลวิทยาโบราณที่ไม่สามารถรับรู้หรือละเมิด ได้เลย พื้นที่ที่มีลักษณะร่วมสมัยยังเปิดโอกาสให้รับรู้แลกเปลี่ยนการใช้พื้นที่ตามกาลเทศะที่เหมาะสม คติความเชื่อทางศาสนา เดิมจึงมิได้ถูกสืบทอด ลอกเลียนลักษณะรูปแบบมาใช้ในปัจจุบัน การถอดรหัสความรู้ทางภูมิปัญญาและหลักการในการสร้างความสัมพันธ์ผลทางการออกแบบให้เกิดสุนทรียภาพ ความสะดวกและสมบูรณ์ในการใช้งานสามารถตอบสนองในความสำเร็จที่เกิดขึ้นในอดีตจากศิลปกรรมธรรมาสถูปาตามบริบทของสังคม พื้นที่ ยุคสมัยเวลานั้น ในปัจจุบันนี้องค์ความรู้จากศิลปกรรม ธรรมาสถูปาจึงมิใช่การสร้างสรรคธรรมาสถูปาใหม่ สารสำคัญของศิลปกรรมธรรมาสถูปาคือ การออกแบบการจัดการพื้นที่ด้วย องค์ประกอบทางศิลปะและภูมิปัญญา ในการออกแบบจึงใช้ศาสตร์ความรู้เช่นเดียวกันนี้มาปรับใช้สู่การกำหนดการสร้างพื้นที่อัน สามารถสร้างจุดสนใจและบรรยากาศแห่งการมองเห็นสู่ความรู้สึกถึงความมีพลังของการใช้พื้นที่เพื่อพูด สาธยายหรือส่งสารความ น่าเชื่อถือ เป็นพื้นที่อันมีความสำคัญและสร้างความตระหนักรู้ได้มากกว่าการสร้างความคิดสร้างสรรค์ แนวคิดการใช้พื้นที่ร่วมสมัย ปัจจุบันนั้นนอกจากการกำหนดบรรยากาศให้เกิดความหมายหรือความตระหนักคิดในพื้นที่แล้ว ยังสามารถแสดงการเปลี่ยนย้าย การรับรู้ในแต่ละตำแหน่งของพื้นที่ ในขณะที่ยังสามารถรู้ความหมายของลำดับชั้น ไม่ว่าด้วยระยะมุมมอง ทิศทาง ระดับของ การวางรูปทรง ขนาด สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นแนวทางในการปรับใช้องค์ความรู้เพื่อการสร้างพื้นที่และการออกแบบจาก ศิลปกรรมธรรมาสถูปาที่เข้ากับบริบทปัจจุบัน

ผลงานสร้างสรรค์จากการวิเคราะห์ตามสมมติฐานที่กำหนด

แนวความคิดที่ให้คนทั่วไปสามารถใช้พื้นที่ ที่ได้สร้างสรรค์และกำหนด หรือพื้นที่ที่ใช้การจัดการจากความรู้ที่ศึกษามา จากศิลปกรรมธรรมาสถูปานั้นมุ่งหมายให้ผู้ดู ผู้ชมสามารถรับรู้ถึงการเปลี่ยนผ่านสถานะของผู้รับไปสู่สถานะของผู้ส่งสาร ส่งภาพ การมองเห็น หรือตำแหน่งสำคัญ ในพื้นที่อันจะต้องออกแบบให้คนทั่วไปดูหรือใช้ ไม่ว่าโดยอริยาบถนั่งหรือยืน การแสดงทิศทาง เป็นประเด็นที่ต้องการกำหนดให้เห็นเป็นเนื้อหาสำคัญประการแรกคือ ทิศทางจากรูปทรงที่กำหนดติดตั้งไว้

(Rasmussendod, 2018) เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้เห็นเข้ามาพบรับรู้บรรยากาศในพื้นที่ การจัดวางการเข้าถึงจึงใช้ผังแนวดิ่งเพื่อกำหนดทัศนียภาพให้สายตามุ่งมองความสนใจในพื้นที่ภายในจุดสำคัญที่ผู้สร้างสรรค์กำหนด ลักษณะเช่นเดียวกับตำแหน่งการวางศิลปกรรมธรรมาสันในศาลาการเปรียญกับการเรียงรายของเสาและผนัง พื้นที่ว่างในศิลปกรรมธรรมาสันเดิมที่มีลักษณะของการกำหนดขอบเขตหรือการจำกัดกรอบอยู่เมื่อนำมาสู่การสร้างสรรคใหม่จึงมีความมุ่งหมายให้เปิดพื้นที่ว่างต่อเนื่องเชื่อมต่อกับความรู้สึกถึงพื้นที่ว่างจุดศูนย์กลางภายในที่ยังมีความสำคัญอยู่ มีระยะเปลี่ยนผ่านความรู้สึกจากระดับพื้นโดยปกติธรรมดาอันรับรู้ถึงพลังของมวลปริมาตรที่กำหนด และการได้เข้าไปใช้พื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของศิลปกรรมหรือองค์ประกอบของศิลปะในพื้นที่อื่นได้กำหนดไว้ มิใช่แค่ระดับชั้นล่างหรือบนเท่านั้นที่เป็นจุดแสดงความรู้สึกรับสัมผัสที่สำคัญ แต่การสร้างสรรคกำหนดให้เกิดความรู้สึกในระหว่างระดับหรือช่วงระยะเวลาที่เปลี่ยนผ่านนี้ เป็นเนื้อหาสาระของการออกแบบพื้นที่ ระดับความสูงต่ำของพื้นที่จึงกำหนดให้มีความสัมพันธ์กับการใช้งานหรือร่างกายมนุษย์ การออกแบบทั้งบันไดและรูปทรงจึงถูกออกแบบไปพร้อมกัน ระดับชั้นของบันไดนี้เองจะเป็นส่วนแสดงระยะและระดับความลึกทั้งยังบังคับสายตาเป็นอย่างดีให้เกิดสมาธิหรือมุ่งมองไปในพื้นที่ว่างอันรู้สึกสำคัญยิ่งในที่สุด

Figure 10 ผลงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมและการออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย ณ ล้ง 1919 กรุงเทพฯ

(Source: Chantharaporn, 2019)

Figure 11 ผลงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมและการออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย ณ หอศิลป์บ้านเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร

(Source: Chantharaporn, 2019)

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบของศิลปกรรมธรรมาส์จะพบลักษณะการใช้สัดส่วนทองคำ ค่าการลดหลั่นจนเกิดความงามที่สมบูรณ์ (Nimsamer, 2016) จึงนำความรู้เกี่ยวกับหลักการกำหนดสัดส่วนทางคณิตศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความงามในศิลปกรรมธรรมาส์มากำหนดเป็นสมมติฐานการสร้างรูปทรงมิติต่าง ๆ ทั้งความกว้างกับความลึก ระยะของการใช้ระนาบของลำดับความลึกและขอบเขตของรูปทรงที่ประกอบกันในแต่ละส่วนเป็นการกำหนดหรือหมุดหมายของขอบเขตพื้นที่ ลดการประดับประดาตกแต่งรายละเอียดต่าง ๆ ให้เป็นแต่เพียงมวลและปริมาตรอย่างเรียบง่าย ประกอบรายละเอียดด้วยเส้นที่ต้องการเน้นหรือตกแต่ง โดยรูปทรงมีลักษณะที่อิสระขึ้นอยู่กับเนื้อหาหรือบริบทของพื้นที่นั้น ๆ ที่จะนำผลงานไปติดตั้ง หลักความสมบูรณ์ของบรรยากาศทั้งหมดในเนื้อหาของการสร้างกรอบการมองเห็น มีการกำหนดจุดพักระยะเพื่อการรับรู้ทั้งการใช้งานอันเป็นระยะการเปลี่ยนพื้นที่และขอบเขตของการมองเห็นในจุดรวมสายตาสถิตที่สมบูรณ์ เมื่อผ่านไปสู่พื้นที่จุดอันเป็นประธานของพื้นที่และรูปทรงทั้งมวล มองออกไปก็เป็นขอบเขตของพื้นที่อันวางรูปทรงกำหนดไว้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานออกแบบอันให้ความรู้สึกในการครอบครองที่ทรงพลังในพื้นที่ที่รูปทรงกำหนด นอกจากนี้ยังใช้หลักความรู้จากการกำหนดขนาดสัดส่วนของผลงานโดยทั่วไปให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ทดลองใช้ องค์ความรู้ทางด้านวัสดุและเทคนิคเพื่อการสร้างสรรค์คือ ความรู้ในการแยกส่วนของรูปทรงและการนำไปประกอบติดตั้งในพื้นที่อย่างแนบเนียนโดยใช้เครื่องมือและผู้คนน้อยที่สุดในการจัดการ เช่นเดียวกับการถอดประกอบโยกย้ายได้ง่ายในศิลปกรรมธรรมาส์แบบประเพณีแต่มีความมั่นคงแข็งแรงได้อย่างถาวร เพียงแต่ได้ลดทอนรายละเอียดลงไปเหลือแต่สาระสำคัญของการสร้างความรู้สึกที่ได้ศึกษามาจากศิลปกรรมธรรมาส์อย่างถ่องแท้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการทดลองการสร้างสรรค์ผลงานออกแบบพื้นที่ ทำให้พื้นที่ที่ถูกจัดการด้วยการจัดวางผลงานศิลปกรรมเข้าไปประกอบ เกิดความหมายทางการรับรู้ ความสนใจของสาธารณชนและสนใจเข้ามาทดลองการใช้พื้นที่แม้ไม่เข้าที่มาของการนำเอาองค์ความรู้มาปรับใช้สู่การสร้างสรรค์แต่ก็แสดงความคิดเห็น ความรู้สึกในเนื้อหาที่ได้วิเคราะห์นำมาออกแบบพื้นที่ตามที่ได้นำมาสร้างสรรค์ ในประเด็นความรู้ต่าง ๆ จากการศึกษาระดับวิเคราะห์ศิลปกรรมธรรมาส์อาจสามารถแยกประเด็นที่เกี่ยวข้องมาใช้ได้มาก แต่ในการทดลองการสร้างสรรค์ผลงานกำหนดการใช้หลักความรู้เพียง 2-3 หลักทฤษฎี เนื่องจากต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ ผู้คนที่เข้ามาใช้สอยในพื้นที่นั้น รวมทั้งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นด้วย (Site Specific) แต่ก็เป็นลักษณะเด่นที่ทำให้หลักการใช้งานหรือการออกแบบเช่นศิลปกรรมธรรมาส์ออกมากรอบข้อจำกัดของศาสนาสุพื้นที่ร่วมสมัยอันทำให้คนธรรมดาสามารถเข้าถึงและสัมผัสรับรู้ได้ในความรู้สึกถึงความเป็นระดับชั้น การเปลี่ยนผ่านและปรัชญาของความเป็นประธาน หรือผู้มีความสำคัญโดดเด่นในเวลานั้น ๆ ที่จะเป็นจุดสนใจและถูกจับจ้องโดยบุคคลอื่น อย่างไรก็ตามประเด็นที่ต้องการจะเปลี่ยนพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ ที่ทำให้ตระหนักถึงความสำคัญ ยังต้องพิจารณาในการออกแบบที่สร้างความรู้สึกอย่างเต็มที่ ให้ศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นและการออกแบบพื้นที่นั้นสามารถกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ได้ ผลที่ได้จากการทดลองสร้างสรรค์นั้นยังมิได้พิจารณาความเหมาะสมของพฤติกรรมมนุษย์ที่เข้าไปใช้พื้นที่อย่างถึถ้วน ซึ่งทำให้พื้นที่ศูนย์กลางที่ได้กำหนดนั้นอ่อนความสนใจลงไป และผู้ใช้อาจเห็นความสำคัญของพื้นที่ในส่วนประกอบอื่น ๆ มากกว่า กระทั่งมีความพยายามจะใช้พื้นที่อันได้ทดลองกำหนดให้หลากหลายพบว่าแม้ว่าการรับรู้เรื่องราวในผลงานยังคงอยู่แต่ก็ควรจักได้พัฒนาเรื่องหน้าที่ใช้สอยให้ชัดเจนมากขึ้น ไม่ควรถูกตีความหรือรับรู้ไปหลากหลายอันอาจทำให้การใช้ผลงานในพื้นที่ร่วมสมัยไม่สามารถรวมกันได้อย่างเป็นเอกภาพโดยสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาและปรัชญาในศิลปกรรมธรรมาส์สู่การสร้างสรรค์ผลงานออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย ได้ผ่านการศึกษาศึกษาจากกระบวนการวิเคราะห์ศิลปกรรมธรรมาส์จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด แล้วนำเอาองค์ความรู้ที่ซ่อนหรือกลบฝังอยู่ในศิลปกรรมธรรมาส์ออกมาแสดงผลทำให้เกิดความชัดเจนขยายผลสู่การสร้างสรรค์และการทดลองตามสมมติฐานขององค์ความรู้ที่คาดว่าจะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการออกแบบ สามารถตอบสนองการตั้งวัตถุประสงค์ในอันดับแรกไว้ได้ทั้งหมด ทั้งทางด้านการศึกษา รูปแบบ ความรู้ด้านภูมิปัญญาและปรัชญา การออกแบบพื้นที่ร่วมสมัย สาระสำคัญคือการเชื่อมอดีตกับปัจจุบันโดยการทลายขอบเขตหรือข้อจำกัดในศาสนาเองอย่างไม่ขัดแย้งแต่ยังส่งเสริมและขยายความคิดเกี่ยวเนื่องในศาสนาเข้าถึงผู้คนในปัจจุบัน เป็นลักษณะหนึ่งของการต่อยอดองค์ความรู้จากศิลปกรรมธรรมาส์ให้เกิดประโยชน์ปรับใช้ได้จากพื้นที่เดิมที่มีข้อจำกัดมากมายในวัดหรือศาลาการเปรียญสุพื้นที่ร่วมสมัยอันสามารถสร้างความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในพื้นที่อันถูกสร้างสรรค์ผ่านการออกแบบที่ไม่ควรเรียกว่าศิลปกรรมธรรมาส์ต่อไปแล้ว แต่หน้าที่ของการใช้ประโยชน์ก็ยังสนองต่อการแสดงลักษณะ

ภาษาท่าทาง ความคิด และการใช้เป็นพื้นที่ในการประกาศพูดต่อสาธารณชน องค์ความรู้ต่างที่สามารถวิเคราะห์ออกมาได้ในศิลปกรรมธรรมาสันจึงมีคุณค่าต่อการพัฒนาการออกแบบพื้นที่ ซึ่งแต่เดิมมิได้มีความเข้าใจว่าศิลปกรรมธรรมาสันมีผลสัมฤทธิ์อย่างไร เมื่อได้ผ่านการศึกษาและการทดลองออกแบบจึงสามารถนำไปใช้หรือประยุกต์ได้ต่อการแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องของพื้นที่สร้างเอกภาพในพื้นที่หรือระเบียบที่สร้างสรรค์ตามบริบทของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน บทความนี้เป็นการวิจัยที่แสดงตัวอย่างส่วนหนึ่งของการใช้องค์ความรู้ในการศึกษาศิลปกรรมธรรมาสันสู่การสร้างสรรค์ผลงานออกแบบพื้นที่ร่วมสมัยที่สามารถนำไปพัฒนาอย่างหลากหลายได้ต่อไปอีกมาก

References

- Arunyanak, J. (2018). *Design history*. Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)
- But'in, Sit. (2011). *Comparative philosophy East and West Humanism*. Bangkok: Creative Books. (In Thai)
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 1 Sinlapakam Thammat, Wat Sai Nakhon Pathom*. [Fine arts pulpit, Wat Sai, Nakhon Pathom].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 2 Thammat Phainai Sala Kanparian Wat Bo Bun Phetchaburi* [The art of the pulpit inside the sermon hall, Bo Bun Temple, Phetchaburi].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 3 Thammat Thi Sala Kanparian Wat Ko Phetchaburi*. [Fine arts pulpit at sermon hall, Wat Ko, Phetchaburi].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 4 Thammat Wat Sut Tha Ram Roi Et*. [Fine arts pulpits at Wat Sutharam, Roi Et].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 5 Lai Sen Nai Sinlapakam Thammat*. [Line art in pulpit art].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 6 Lai Sen Nai Sinlapakam Thammat*. [Line art in pulpit art].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 7 Thammat Wat Phichit Sang Kha Ram Mukdahan Thammat*. [Pulpit art Wat Phichit Sangkaram Mukdahan pulpit].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 8 Thammat Wat PhraThaen Udon Thani*. [Fine art pulpit, Wat Phra Thaen, Udon Thani].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 9 Thammat Wat Sam Marong Phetchaburi*. [Fine art pulpit at Samamrong Temple, Phetchaburi].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 10 Phonngan Sangsan Sinlapakam Lae Kan Okbaep Phuentshi Ruam Samai Na Long 1919*. [Creative works of art and contemporary space design at Lhong 1919, Bangkok].
- Chantharamporn, A. (2019). *Figure 11 Phonngan Sangsan Sinlapakam Lae Kan Okbaep Phuentshi Ruam Samai Na Hosin Ban ChaoPhraya Krungthep*. [Creative works of art and contemporary space design at Baan Chao Phraya Art Gallery Bangkok].
- Fine Arts Department. (2018). *Knowledge on patterns, decorative patterns and construction materials of stupa in Ayutthaya period*. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Tian Wattana. (In Thai)
- Fine Arts Department, National Library of Thailand. (1999). *Tri-Bhumi art book: Ayutthaya-Thonburi* (Vol. 2). Bangkok: Fine Arts Department. (In Thai)
- Macharoen, C. (1977). *Bussabok Dhamma*. Bangkok: Kan-sassana. (In Thai)
- Nimsamer, C. (2016) *Composition of Art*. Bangkok: Amarin. (In Thai)
- Nor Na Paknam. (2000). *Dhamma: The glory of Thai art*. Bangkok: Muangboran. (In Thai)

- Pitchayaphaibun, P. (2017). *Psychology of Art: The Empirical Aesthetics*. Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)
- Phunumphon, W. (2009). *Mixed culture in the art of Siam*. Nakhon Pathom: Rungsilp Printing. (In Thai)
- Rasmussendod, S. E. (2018). *Experiencing Architecture* (K. Trakulyingcharoen, Trans.). Bangkok: Good Head Printing and Packaging Group.
- Tiptus, P. (1987). *Fundamentals of composition in architecture*. Bangkok: Thai Wattana Panich. (In Thai)
- Wongsawan, S. (1997). *Introduction to philosophy*. Bangkok: Akson Phitthaya. (In Thai)